

تصویر ۱- اسکندر فیروز در مراسم تجلیل نشریه بخارا. عکاس: ژاله ستار.

به یاد اسکندر فیروز

در هر گوشه از این سرزمین پهناور، نشانی از مردان و زنانی هست که با عشق و ایمان برای ایران تلاش کرده‌اند. اما اگر برای محیط‌زیست ایران یک چهره برجسته تصور کنیم، آن چهره بدون شک اسکندر فیروز است. در دورانی که طبیعت ایران در معرض آسیب شکارچیان و تخریب‌گران اراضی قرار داشت، با اقدامات مؤثر خود، تحولی بنیادین در حفاظت از محیط‌زیست ایران ایجاد کرد. فیروز نه تنها زندگی‌اش را وقف حفظ زیست‌بوم‌ها و حیات‌وحش این سرزمین کرد، بلکه با عشقی عمیق به طبیعت و محیط‌زیست ایران، میراثی بی‌همتا برای نسل‌های آینده بر جا گذاشت. این نوشته ادای احترامی است به مردی که قلبش برای ایران و طبیعتش می‌تپید، و نامش همیشه با عشق و احترام در حافظه این سرزمین باقی خواهد ماند.

مشکات طاهری

دانشجوی کارشناسی ارشد گرایش آلودگی محیط‌زیست دانشگاه تهران

■ تحصیلات و تحولات عقیدتی

اسکندر فیروز پس از پایان تحصیلات مقدماتی در ایران، برای ادامه تحصیل به ایالات متحده آمریکا رفت و در دانشگاه ییل^۱، یکی از معتبرترین دانشگاه‌های جهان، در رشته مهندسی ساختمان به تحصیل پرداخت. او پس از دریافت مدرک خود، به ایران بازگشت و در پروژه‌های بین‌المللی مرتبط با سدسازی مشارکت داشت (پروژه‌هایی چون سد گل‌اویا در سریلانکا کنونی و سد اسکی شهیر در ترکیه)؛ همچنین در دوره نوزدهم مجلس شورای ملی نماینده مردم همدان و در دوره بیستم نماینده مردم میانه بود. فیروز به‌مرور زمان علاقه شدیدی به حفاظت از طبیعت و محیط‌زیست پیدا کرد. او در جوانی به شکار حیوانات در نقاط مختلف جهان، از جمله آفریقا، می‌پرداخت.

■ آغاز زندگی

اسکندر فیروز یکی از برجسته‌ترین چهره‌های محیط‌زیست جهان و بنیان‌گذار سازمان حفاظت محیط‌زیست ایران است. او ۱۶ مردادماه ۱۳۰۵ خورشیدی در شیراز متولد شد. او در خانواده‌ای بانفوذ بزرگ شد؛ پدر او محمدحسین فیروز و مادرش صفیه نمازی بود. فیروز، نوه عبدالحسین میرزا فرمان‌فرما (نوه عباس میرزا و پسرعموی ناصرالدین‌شاه قاجار)، یکی از شخصیت‌های برجسته سیاسی دوران قاجار، بود. این پیشینه خانوادگی نقشی اساسی در شکل‌گیری زندگی و مسیر حرفه‌ای او داشت؛ و انگیزه‌ای برای انجام خدمات بزرگ در کشور به او بخشید.

اما پس از چندی، با تحولی عمیق در نگرش، حفاظت از حیات‌وحش پرداخت. طبیعی ملی و به‌منظور تفریح و آشنایی مردم با حیات‌وحش آفریقا مورد استفاده قرار گیرد».

■ آغاز فعالیت‌های محیط‌زیستی

در دهه ۱۳۴۰، اسکندر فیروز به‌طور جدی وارد عرصه حفاظت از محیط‌زیست شد. اما قبل از آن در سال ۱۳۳۵ به دعوت منوچهر ریاحی مقام قائم‌مقام دبیرکل کانون شکار به او پیشنهاد شد که خروجی آن تصویب قانون شکار در اواخر سال ۱۳۳۵ بود.

قانون شکار، حکم نخستین مقررات به نسبت جامع و مستقل در مورد حفاظت از حیات‌وحش در ایران را دارد. در سال ۱۳۴۶، کانون شکار به سازمان شکاربانی و نظارت بر صید تبدیل شد و اسکندر فیروز به‌عنوان رئیس این سازمان منصوب شد. در آن دوره، ورود آلودگی‌های صنعتی به

1) Yale University

آب‌ها باعث مرگ و آسیب به ماهی‌ها می‌شد.

همچنین، شیوه‌های نادرست صید با استفاده از تورها و روش‌های دیگر به مشکل دامن می‌زد. در نهایت او این سازمان را به یک نهاد مؤثر

■ دستاوردهای برجسته

یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای اسکندر فیروز در سطح بین‌المللی، انعقاد کنوانسیون رامسر در سال ۱۳۴۹ بود. این کنوانسیون اولین پیمان جهانی در زمینه حفاظت

تصویر ۲- اسکندر فیروز پس از شکار یک بوشیاک.

زمینه حفاظت از تالاب‌ها و زیستگاه‌های پرندگان آبی است که در شهر رامسر در ایران ثبت شد و نام این شهر را پیوست خود کرد. او توانست توجه جهانی را به اهمیت تالاب‌ها جلب و این کنوانسیون را به یکی از مهم‌ترین معاهده‌نامه‌های محیط‌زیست جهان تبدیل کند. امروزه بیش از ۲۵۴ میلیون هکتار از تالاب‌های جهان تحت پوشش این کنوانسیون قرار دارند و ایران به‌عنوان بنیان‌گذار آن شناخته می‌شود.

تصویر ۳- امضای کنوانسیون رامسر در ۲ فوریه ۱۹۷۱.

در زمینه حفاظت از حیات‌وحش و زیست‌بوم‌های ایران تبدیل کرد. از دیگر دستاوردهای بزرگ او، تأسیس آموزشکده‌ای بود که در آن متخصصانی در زمینه حفاظت از محیط‌زیست و بوم‌شناسی تربیت می‌شدند. او بر این باور بود که ایران برای حفاظت از طبیعت نیازمند بیولوژیست‌ها و اکولوژیست‌ها است و باید از طریق آموزش و تربیت نیروهای متخصص، از منابع طبیعی کشور مراقبت کرد.

در سال ۱۳۵۰، سازمان شکاربانی و نظارت بر صید با ابتکار اسکندر فیروز به سازمان محیط‌زیست تغییر نام یافت. یک سال بعد، فیروز به‌عنوان نایب‌رئیس اجلاس جهانی محیط‌زیست انتخاب شد. این رویداد منجر به تصویب مهم‌ترین قوانین محیط‌زیستی در ایران شد که بر حفاظت و بهسازی محیط‌زیست تمرکز داشت. این قوانین همچنان در ایران اعتبار حقوقی دارند.

اسکندر فیروز همچنین نقش مهمی در تدوین و تصویب قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست در سال ۱۳۵۳ داشت.

این قانون که همچنان یکی از اصلی‌ترین قوانین محیط‌زیستی ایران است، باعث شد مناطق چهارگانه‌ای مانند پارک‌های ملی، آثار طبیعی ملی، پناهگاه‌های حیات‌وحش و مناطق حفاظت‌شده در ایران شکل بگیرند.

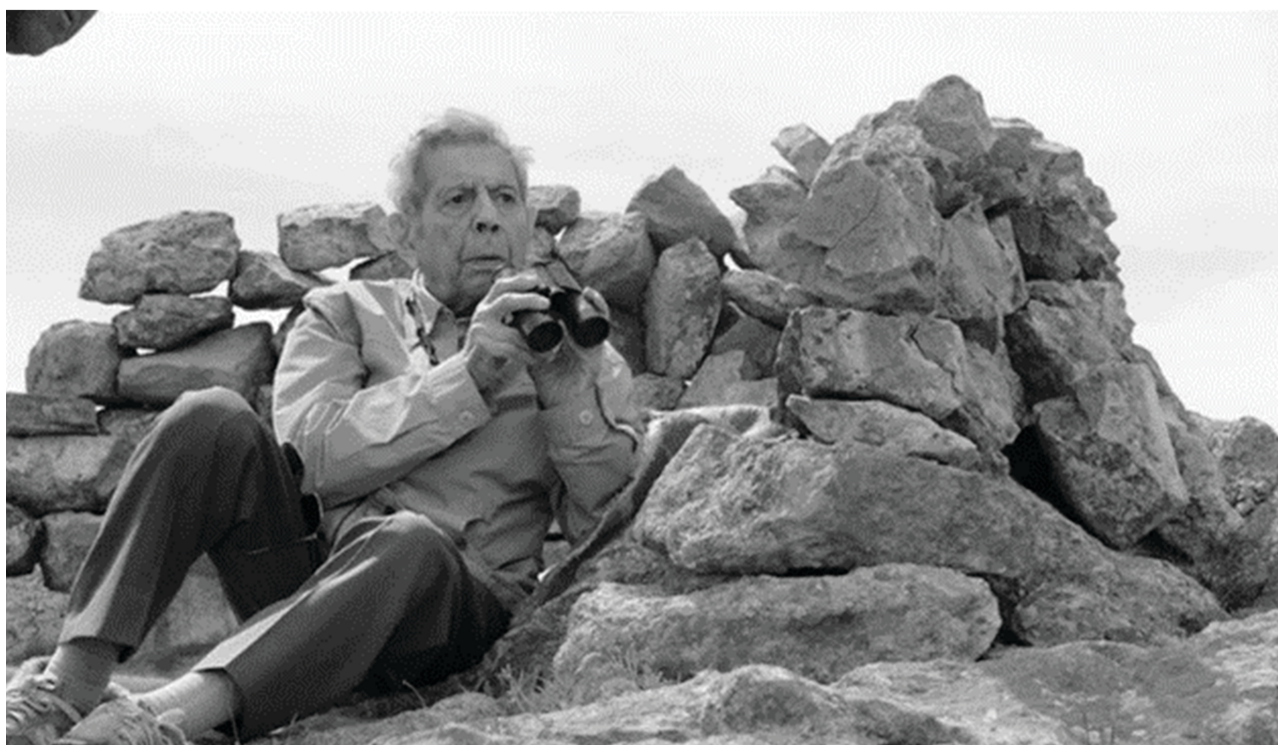
■ پروژه‌های مهم و نوآوری‌ها

یکی از پروژه‌های بزرگ اسکندر فیروز، طراحی و راه‌اندازی پارک پردیسان در تهران بود. این پارک باهدف نمایش زیستگاه‌های متنوع ایران در مقیاسی کوچک طراحی شد و مراجعه کنندگان می‌توانستند از طریق یک بازدید نیم‌روزه، با تمام زیستگاه‌های مهم کشور آشنا شوند. هرچند این پروژه به طور کامل اجرا نشد، اما ایده فیروز در زمینه طراحی پارک‌های محیط‌زیستی، ایده‌ای نوآورانه و پیشرفته بود که در آن زمان در جهان نمونه نداشت.

تصویر ۴- اسکندر فیروز در پارک ملی پردیسان

اسکندر فیروز نقش مهمی در تأسیس باغ گیاه‌شناسی ملی ایران ایفا کرد و از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۵۷ دبیرکل این مؤسسه بود. درحالی‌که پیش از آن هم باغ‌های گیاه‌شناسی کوچک‌تری در ایران مانند باغ نوشهر و باغ دانشکده کشاورزی دانشگاه تهران وجود داشت، فیروز پیشنهاد کرد که یک نهاد تحقیقاتی قوی با تمرکز بر گیاه‌شناسی تأسیس شود. سرانجام او به‌عنوان دبیرکل هیئت‌امنای باغ منصوب شد.

تصویر ۵- اسکندر فیروز در حال عکاسی از حیات وحش

■ نقش بین‌المللی و تأثیرات جهانی

از طبیعت ایران پیوند خورده است. او تأثیری بی‌بدیل در شکل‌گیری نهادها و قوانین محیط‌زیستی ایران داشت و همچنان تأثیر فعالیت‌های او در سطح ملی و بین‌المللی احساس می‌شود. به پاس زحمات و خدمات او، سه گونه گیاهی و جانوری به نام او نام‌گذاری شده‌اند، از جمله گونه‌ای از موش دوبا که به نام «دوپای فیروز» شناخته می‌شود.

میراث اسکندر فیروز نه تنها در ایران بلکه در سراسر جهان به‌عنوان الگویی از تلاش‌های موفق برای حفظ محیط‌زیست شناخته می‌شود. او همواره به‌عنوان یکی از چهره‌های برجسته در تاریخ محیط‌زیست ایران باقی خواهد ماند و نام او جاودانه در حافظه این سرزمین خواهد درخشید.

■ منابع

۱. فیروز، ا. (۱۳۹۲). کتاب خاطرات. ناشر: تدبیر روشن.
۲. شرق. (۱۴۰۲، مهر ۶). سلطنت باغبانان: بررسی تاریخی تأسیس باغ گیاه‌شناسی ایران.

علاوه بر فعالیت‌های داخلی، اسکندر فیروز در سطح بین‌المللی نیز تأثیرگذار بود. او به‌عنوان نایب‌رئیس اجلاس جهانی محیط‌زیست در استکهلم در سال ۱۳۵۱ انتخاب شد. همچنین از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۵۶ به‌عنوان عضو هیأت‌مدیره و نایب‌رئیس اتحادیه جهانی حفاظت از محیط‌زیست (IUCN) فعالیت کرد. او نقش مهمی در تدوین سیاست‌های بین‌المللی مرتبط با حفاظت از محیط‌زیست داشت و در همکاری با سازمان‌های بین‌المللی محیط‌زیستی، به اجرای پروژه‌های مختلف کمک کرد.

■ آثار و نوشته‌ها

علاوه بر فعالیت‌های اجرایی، اسکندر فیروز نویسنده‌ای پرکار بود. او کتاب «حیات وحش ایران» را نوشت که به‌عنوان یکی از جامع‌ترین منابع در زمینه حیات وحش ایران شناخته می‌شود. این کتاب در سال ۱۳۷۸ منتشر شد و در سال ۱۳۸۰ جایزه مهرگان را به خود اختصاص داد. همچنین کتاب «The Complete Fauna of Iran» که به زبان انگلیسی نوشته شده است، در سال ۲۰۰۵ منتشر شد و مرجعی کامل در زمینه جانوران ایران است. فیروز، مقالات متعددی در نشریات علمی بین‌المللی و همچنین در دانشنامه ایرانیکا منتشر کرد. این مقالات به‌عنوان منابع علمی مهم در زمینه حفاظت

۱) International Union for Conservation of Nature